a határhelyzet és az identitás legalább olyan fontosak, mint a bérkülönbségek.

A záró egység az oktatást állítja középpontba, és talán itt válik a legélesebbé a kötet közpolitikai relevanciája. Papp Z. Attila PISA-elemzése súlyos figyelmeztetés: a magyar nyelven tanuló szlovákiai magyar diákok teljesítménye rendszerint elmarad a többségi tanulókétól, és a csökkenés a 2003 és 2022 közötti adatok alapján markáns. A tanulmány azért fontos, mert nem moralizál, hanem módszertani óvatossággal különíti el a családi háttér, a tannyelv és az iskolai környezet hatását. Morvai Tünde doktoranduszokról szóló interjús kutatása a fiatal értelmiség utánpótlásának törékenységét tárja fel: az akadémiai ambíció, a helyben maradás, a mobilitás és az egzisztenciális bizonytalanság egyszerre van jelen. Ribní Ferenc hallgatói reflexiókat elemző tanulmánya pedig a felsőoktatás gyakorlatorientáltabbá tételét, a tanári felkészültség és az intézményi támogatás javítását sürgeti. Kántor Zoltán utószava a tanulmányokat nemzetpolitikai keretbe helyezi, és az ifjúsági szervezeteket a kisebbségi nemzetépítés kulcsintézményeiként értelmezi.

A kötet legnagyobb erénye az interdiszciplináris szerkezet. A történeti fejezetek nélkül a jelenkori kérdőíves adatok könnyen elszigetelt pillanatfelvétellé válnának; az empirikus tanulmányok nélkül viszont a történeti narratíva maradna következmények nélkül. A szerzők több esetben az Edu Uni 2020 és 2024 vizsgálatokra támaszkodnak, ami összehasonlíthatóságot biztosít, és a 2009-es előzményekkel együtt hosszabb távú trendek felvázolását is lehetővé teszi. Külön érték, hogy a tanulmányok többsége nem áll meg a leírásnál: szervezeti, oktatáspolitikai vagy közösségfejlesztési következtetéseket is megfogalmaz.

Kritikai észrevételként főként az említhető, hogy a tanulmánykötet műfajából fakadóan az elemzések mélysége és módszertani kidolgozottsága nem teljesen egyenletes. A felsőoktatási fókusz erős, ami érthető a kutatási projekt keretei miatt, de emiatt a nem egyetemista fiatalok, a korai iskolaelhagyók, a szakmunkásképzésben tanulók vagy a periférikusabb társadalmi helyzetű csoportok kevésbé láthatók. A kötet egésze nyerne egy erősebb záró szintézissel is, amely a fejezetek eredményeit közös módszertani és szakpolitikai mátrixba rendezi. A nemzetpolitikai keret ugyan következetes és indokolt, de néhol erősebben normatív, ezért az olvasónak érdemes külön figyelnie arra, hol ér véget az empirikus állítás, és hol kezdődik a stratégiai értelmezés.

Összességében a *Jövőt formáló múlt* hiánypótló, adatgazdag és jól használható kötet. Nemcsak kutatóknak ajánlható, hanem pedagógusoknak, civil szervezeti vezetőknek, ifjúságpolitikai szereplőknek és mindazoknak, akik a szlovákiai magyar közösség jövőjét nem elvont demográfiai kérdésként, hanem fiatalok konkrét döntéseinek, intézményeinek és lehetőségeinek összefüggéseként akarják megérteni. A kötet fő üzenete világos: a megmaradás nem pusztán identitáskérdés, hanem oktatási minőség, kulturális hozzáférés, civil részvétel, gazdasági perspektíva és értelmiségi utánpótlás együttes problémája.

Gál Zoltán

Volodymyr Fenych: A történész, az egyház és a nép: Hodinka Antal, a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye és a kárpáti ruszinok. Ukránból fordította: Tetyana Ilnytska. Budapest, Hodinka Antal Országos Ruszin Értelmiségi Egyesület – Józsefvárosi Ruszin Önkormányzat, 2026, 154 p.

A közelmúltban, Hodinka Antal születésének 160. és halálának 80. évfordulója alkalmából látott napvilágot Volodymyr Fenych ungvári történész *A történész, az egyház és a nép: Hodinka Antal, a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye és a kárpáti ruszinok* címet viselő monográfiája, amely Tetyana Ilnytska fordításában, a Hodinka Antal Országos Ruszin Értelmiségi Egyesület és a Józsefvárosi Ruszin Önkormányzat kiadásában, számos budapesti és vidéki ruszin nem-

zetiségi önkormányzat támogatásával jelent meg. Ahogyan azt a szerző a bevezetőben megjegyzi, a kötet annak az előadásnak az átdolgozott és kibővített változata, amelyet a kárpáti ruszinok történetének kutatásában végzett munkásságáért 2023. július 15-én Budapesten neki ítélt Hodinka Antal-díj átvételekor tartott, s amelynek egy korábbi változata tanulmány formájában az Eperjesi Egyetem gondozásában is megjelent (7. p.).

A kötet címében szereplő három fogalom egyben a munka szervezőelve is. A szerző már a bevezető első alfejezetében rámutat arra, hogy Hodinka életében „nemcsak a történész, az egyház és a nép fogalmának fenomenológiája változott meg drámaian, hanem az egész kárpáti ruszin nép és az egész egyház, a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye (MGKE) egzisztenciális létének kérdése is felmerült" (8. p.). A *Kárpáti ruszinok etnarchái* címet viselő második alfejezetben a kis, nem államalkotó népek hagyományos társadalmának sajátosságaként írja le, hogy azokban a népet „általában egy-egy egyházi személy (püspök, plébános, szerzetes) képviselte, aki gyakran nem hivatalból, hanem szívéből és lelkéből jövő hangot követve írta a történelmet" (11. p.). Ezt követően Bacsinszky Andrástól Romzsa Tódorig számba veszi a kárpáti ruszinság egyházi, majd a 19–20. század fordulójától megjelenő világi „etnarcháit", akik – ahogyan a szerző fogalmaz – „származásuk, neveltetésük és tanulmányaik révén mindannyian szorosan kötődtek a helyi görögkatolikus egyházhoz" (14. p.).

Az első, *A parasztgyerekből az akadémikusig: egy történész élete és szakmai útja* címet viselő rész bevezetőjében a szerző hangsúlyozza, hogy mivel Hodinka Antal életútját Udvari István és Pirigyi István már alaposan feldolgozta, „nem szükséges részletesen kitérni az akadémiai, tudományos és közéleti tevékenységére" (16. p.), s Hodinka pályáját három nagy korszakra (születésétől 1919-ig, 1920-tól 1934–35-ig, valamint a nyugdíjas évekre 1935–1946) osztja. Az első fejezet ennek megfelelően elsősorban a családtörténetre összpontosít: az egyházmegyei sematizmusok, a papi névtárak és a Kárpátaljai Állami Levéltár anyakönyvi adatai alapján rekonstruálja a Hodinka és a Jackovics család papi felmenőinek sorát, s több ponton pontosítja a korábbi szakirodalom adatait, így például a tudós édesanyjának személyét illetően (17–21. p.). Fenych adatai szerint a Munkácsi Egyházmegyében összesen három Hodinka vezetéknevű papot ismerünk: az első, Hodinka János 1775 és 1792 között Perecsenyben, majd Horlyón szolgált. A tudós nagyapja, Hodinka Mihály (1806–1881) Beregsziklás, majd Majdánka plébánosa volt. Apját, Hodinka Románt (1836–1913) pedig 1862-ben szentelték pappá (17–19. p.). Anyai nagyapja, Jackovics András ladoméri plébános 1848–1849-ben részt vett a szabadságharcban, s ő keresztelte meg unokáját 1864. február 7-én; a keresztszülők dr. Csopey Antal (1816–1877) munkácsi kanonok és nővére, Mária voltak, a kisfiú pedig a kanonok tiszteletére kapta az Antal nevet (20–21. p.). A szerző kiemeli, hogy Hodinka „élete végéig meggyőződéses görögkatolikus és ruszin volt, erős görögkatolikus egyházi és kárpáti ruszin nemzeti identitással" (17. p.), koragyermekkorát pedig „nem egy, hanem három faluban töltötte a Beszkidi Szinna vidéken: Ladoméren, Nagygereblyésen és Kiskolonon" (22. p.), mielőtt a család 1872-ben a máramarosi Szeklencére költözött. E település jelentőségét a szerző külön is hangsúlyozza: „Szeklence emlékei egész életében elkísérték őt." (23. p.)

A második fejezet az ungvári gimnáziumi és szemináriumi, majd a budapesti teológiai évektől kezdve a bécsi tanulmányokon át a pozsonyi professzori kinevezésig követi nyomon a tudós pályáját. A fejezet egyik érdekessége, hogy Fenych a Hodinka által megőrzött 1890–1891-es bécsi órarend alapján részletesen bemutatja, kiknek az előadásait hallgatta a fiatal kutató – Vatroslav Jagić mellett többek között František Pastrnek és Engelbert Mühlbacher óráit is (26. p.). A szerző kitér arra is, hogy Hodinka teológiai tanulmányai befejezése után szüleinél, Szeklencén hozta meg azt „a

nem egyszerű döntést, hogy nem lesz pap" (25. p.) – amit a Szilágyi Sándorhoz és Thallóczy Lajoshoz 1888 őszén írt levelei is tanúsítanak –, továbbá Forster-ösztöndíjasként töltött római éveire, házasságkötésére, valamint akadémiai levelező taggá választására (27–28. p.). Megtudjuk azt is, hogy Hodinka 1910-ben, 46 évesen vette feleségül a nála 22 évvel fiatalabb, Tiszavárkonyban született Morzsó Editet; házasságukból két gyermek született, László (1912–1982) és a későbbi festőművész, Edit (1915–2001). A római kutatásai eredményeként 1917-ben két kötetben jelent meg a római levéltárak és könyvtárak ismertetése (27–29. p.).

A harmadik, pécsi korszakot tárgyaló fejezetben a szerző külön figyelmet fordít arra, hogy Hodinka határozottan ellenezte szülőföldjének a Csehszlovák Köztársasághoz való csatolását, amit a Magyar–Ruszin Politikai Párt 1919-es, az antanthoz intézett memoranduma, valamint az Illés Józseffel közösen jegyzett, a Népszövetséghez 1921-ben benyújtott francia nyelvű beadvány is dokumentál (29–32. p.). A Népszövetséghez intézett beadvány szerzői konkrét adatokkal cáfolták a csehszlovák statisztikát, amely 1919-ben mindössze 321 764 ruszinnal számolt, szemben az 1910-es magyar népszámlálás 464 000 és a munkácsi és eperjesi egyházmegyei összeírás 537 962 fős adatával (31. p.). A szerző arra is kitér, hogy Hodinka 1920 februárjában meghívást kapott a prágai német nyelvű Károly Egyetemre, ezt azonban kénytelen volt visszautasítani (32. p.). 70. születésnapján 1934. január 12-én a pécsi egyetem ünnepélyesen köszöntötte, a jubileumra Holub József és Szabó Pál egy-egy kiadvánnyal tisztelgett. Fenych nem titkolt csalódottsággal jegyzi meg, hogy egyes kortárs történészek Hodinkát az Ukrán Tudományos Akadémia tagjaként és a kárpátaljai ukránok kutatójaként említik (33. p.).

Az első rész utolsó fejezete a Kárpátaljai Tudományos Társaság (KTT) megalakulásának és Hodinka elnökségének (1941–1942) állít emléket. A szerző idézi Hodinka alakuló ülésre küldött táviratát, amelyben a tudós azt hangsúlyozza, hogy „meg kell teremteni a ruszin nép irodalmi nyelvét, amely nem a nagyorosz vagy az ukrán nyelvre épül, hanem a ruszin népnyelvre, amely az évszázadok során a helyi lakosság körében alakult ki" (35. p.). A társaságot Kozma Miklós kormányzói biztos kezdeményezésére 1941. január 26-án alapították meg Ungváron; a 27 felkért tag három szekcióban (tudományos, művészeti és néprajzi, valamint ruszin nyelvi és irodalmi) kezdte meg a munkát, működésére az állam 19 000 pengőt különített el. Hodinka, előrehaladott kora és betegsége miatt, csak 1942. június 3-ig töltötte be az elnöki tisztséget (34–36. p.). A társaság kétnyelvű folyóiratának, a *Zorja – Hajnal*nak az első számában Hodinka a lap célját a következőképp fogalmazta meg: „fejleszteni a kárpátaljai területen élő népek kultúráját, gyűjteni e kultúra emlékeit és vezetni e népeket kulturális versenyükben" (37. p.). Fenych adatai szerint az 1944 decemberéig működő, általa „Ruszin Akadémiának" nevezett társaság fennállásának kevesebb mint négy éve alatt 1521 bibliográfiai tételt adott ki (38. p.).

A második, *A történész kárpáti ruszin és görögkatolikus tudományos paradigmája* címet viselő rész bevezetőjében a szerző abból indul ki, hogy Hodinka két fő kutatási területe, a nép és az egyház története közötti kapcsolat nem véletlenszerű: „ez a két kutatási paradigma és szenvedély közvetlenül a személyes vallási és etnikai hátteréből ered" (39. p.). A rész Hodinka előfutárainak, Kollár Ádám Ferenctől Szabó Oresztig, a kárpáti ruszinok múltjával foglalkozó szerzőknek és műveiknek az áttekintésével indul (39–40. p.). Az első fejezet a kárpáti ruszin témájú munkákat veszi sorra az 1896-os első cikktől kezdve *A rutének* (1900) című, kétnyelvű, tárgyneveket és saját rajzokat is tartalmazó tanulmányon át a Koriatovics-oklevél hitelességét cáfoló 1909-es munkáig, amellyel Hodinka (a szerző megfogalmazásában) „megingatta a Munkácsi Egyházmegye »történelmi régiségét«" (41. p.). Részletesen ismerteti a *Glagolnyica* (1922) keletkezéstörténetét és előszavát, amelyben Hodinka „egyfajta jövőbelátóként"

vállalta azt a kijelentést, hogy „lesz valamikor nálunk a mi irodalmi nyelvünk" (44. p.), valamint a Szokirnyickij Szirohman álnéven írt, a dél-kárpáti ruszinok hazájáról, gazdaságáról és múltjáról szóló ruszin nyelvű munkát, amely rövid időn belül Londonban, Budapesten és Párizsban is megjelent (45. p.), s amelyet a tudós a keserű „az országunk nélkülünk csak egy átjáró" mondattal zárt (47. p.). A fejezet bemutatja a *Száz ruszin népdal* gyűjtésének elvét („írj úgy, ahogy hallod, olvasd úgy, ahogy látod", 47. p.), a végül meg nem írt *Könyv Kárpátaljáról* tervezetét (48–49. p.), Hodinka 1941-es, a ruszin kultúráról szóló előadását, amelyben ironikusan megjegyezte, hogy a ruszin kultúráról „annyit elmélkedtek, mint az ötlábú kutyáról" (50. p.), valamint a cirill betűs dokumentumok 1944-ben elkészült, de kiadatlanul maradt gyűjteményét (53. p.).

A második fejezet a görögkatolikus egyháztörténeti munkákat tárgyalja az 1899-ben Firczák Gyula püspök felkérésére, az egyházmegyei sematizmus számára írt rövid történeti vázlattól kezdve (54. p.). A fejezet középpontjában természetesen *A munkácsi görög-katholikus püspökség története* (1909) áll: a szerző ismerteti a 856 oldalas mű szerkezetét, s nyolc pontban foglalja össze annak fő megállapításait – a Koriatovics-féle alapítólevél utólagos keletkezésétől az egyházmegye 1771-es önállósulásán át Bacsinszky András püspök reformjaiig (55–57. p.). Hodinka szerint az egyházmegye kezdetei a munkácsi Szent Miklós-templom rektorához, Lukács presbiterhez (1458) nyúlnak vissza, Munkács első ismert ruszin püspöke pedig János volt (1491, 1494, 1498) (56. p.). Az 1911-es *Okmánytár* kapcsán kiemeli, hogy a 659 oldalas kötet 527 dokumentumot tett közzé, a tervezett négy kötetből azonban csak ez az egy jelent meg (57–58. p.), aminek hátterében (Soós Kálmán kutatásaira támaszkodva) a tudós és az egyházmegye vezetése közötti feszült viszonyt valószínűsíti, amely odáig vezetett, hogy Hodinka egy ideig „meg akart szabadulni mindentől, ami a görögkatolicizmussal kapcsolatos" (58. p.). Fenych az *Okmánytár* forrásanyagának időbeli megoszlására is rávilágít: a gyűjtemény mindössze hét oklevelet tartalmaz az 1391 és 1498 közötti időszakból, az 1498 és 1551 közötti évekből egyetlen dokumentum sem maradt fenn, az 1551–1630 közötti időszakot pedig 44 oklevél képviseli (57. p.).

A harmadik fejezetben Fenych hét tételben összegzi Hodinkának a kárpáti ruszinok és a Munkácsi Egyházmegye történetére vonatkozó fő következtetéseit, köztük a ruszinok 1254-es első írásos említését, az Ungvári Unió 1646 és 1721 közötti hosszú folyamatként való értelmezését, valamint a kárpáti ruszinok önálló népként való felfogását (62–63. p.). Ugyanitt olvasható az az összesítés is, amely szerint ma Hodinkának 204 műve ismert, ezek közül 72 kiadatlan (62. p.).

A harmadik, *Hodinka Antal kortársai és leszármazottjai megemlékezéseiben* címet viselő rész első fejezete a tágabb történeti keretet vázolja fel: a szerző szerint a kárpáti ruszinok 1848 és 1946 között legalább négy radikális változáson mentek keresztül (66–67. p.), történetük pedig Eugene Weber kifejezését kölcsönvéve „a parasztoktól a nemzetig" vezető útként írható le (68–69. p.). E változások tragikus végpontjaként a szerző felidézi a kárpáti ruszin „etnarchák" sorsát 1944 után: Avgusztin Volosin 1945 júliusában a moszkvai Butirka börtönben halt meg, Bródy Andrást 1946 decemberében Ungváron kivégezték, Romzsa Tódor munkácsi püspököt pedig 1947 őszén meggyilkolták (67. p.).

A második fejezet azt vizsgálja, hogy a kárpáti ruszinok és a Munkácsi Egyházmegye görögkatolikusai mennyire ismerték és becsülték történészüket még életében. Az első méltatás Avgusztin Volosin 1916-os cikke volt, az amerikai ruszinok lapja 1936-ban „óriásunknak, a legnagyobb történészünknek" nevezte (71. p.), a szerző konklúziója azonban mégis az, hogy sem az egyházmegye, sem a kárpáti ruszin egyesületek nem méltatták kellőképpen a tudóst, amit a János evangéliumából vett idézettel is alátámaszt: „Nincs becsülete prófétának a hazájában" (73. p.). A tudósról szóló első

bibliográfiát 1943-ban Lelekács Miklós és Harajda János állította össze a KTT kiadásában; ez 18, Kárpátaljával és görögkatolikus kérdésekkel foglalkozó Hodinka-publikációt sorolt fel (72. p.).

A harmadik fejezet az 1946 utáni recepciót tekinti át Holub József nekrológjától és az *Analecta Ordinis S. Basilii Magni* 1950-es évekbeli forrásközléseitől kezdve Udvari István nyíregyházi kiadói és szervezői munkásságán, a Hodinka Antal Országos Ruszin Értelmiségi Egyesület megalakulásán és a Hodinka Antal-díj alapításán át az ungvári történészek 1990-es évektől kezdődő kutatásaiig (74–80. p.), azzal a megállapítással zárva, hogy „Hodinka Antal halála után sokkal nagyobb lett az érdeklődés a munkássága iránt, mint életében" (80. p.). A szerző olyan kevéssé ismert adatokra is felhívja a figyelmet, mint hogy Athanasius Velykyj az 1950-es években az *Analecta Ordinis S. Basilii Magni* hasábjain 35, Hodinka gyűjtéséből származó, Koriatovics Tódorra vonatkozó dokumentumot tett közzé (74. p.), vagy hogy a 2002. november 30-án megalakult HORUE 2004 óta minden évben július 15-én adja át a Hodinka Antal-díjat (78–79. p.).

A *Post scriptum*ban a szerző beszámol a tudós budapesti sírjának felújításáról és a Kamasz Krisztián által készített mellszobros síremlék 2010–2011-es felavatásáról, majd személyes hangvételű reflexióval zárja a kötetet a kárpáti ruszin kutatások mai helyzetéről (81–82. p.). Ezt követi a Hodinka család archívumából származó felvételekkel gazdagon illusztrált *Hodinka Antal életének és munkásságának fényképes krónikája* (83–120. p.), a kötetet pedig a mellékletek zárják, amelyekben a magyarországi ruszinok 19–20. századi létszáma és a Munkácsi Egyházmegye területének etnikai és felekezeti összetételére vonatkozó statisztikai táblázatok, a kárpáti ruszin „etnarchák" rövid életrajzai, valamint a Hodinka család levéltári forrásokkal dokumentált genealógiai táblázatai kaptak helyet (121–154. p.). A mellékletekből megtudhatjuk például, hogy 1847-ben a munkácsi püspök joghatósága alá tartozó nyolc vármegyében 335 889 ruszin élt, ami a teljes népesség 25,82%-át tette ki, a négy kárpátaljai vármegyében pedig a ruszinok aránya 1850 és 1910 között 45,1%-ról 54,1%-ra nőtt (122–124. p.).

Volodymyr Fenych monográfiája értékes hozzájárulás a Hodinka-kutatáshoz: a magyar, ukrán, ruszin és szlovák nyelvű szakirodalom szintézisét levéltári forrásokon alapuló új adatokkal (különösen a családtörténet és a pályakezdés, valamint a Kárpátaljai Tudományos Társaság időszaka tekintetében) egészíti ki, s a kárpáti ruszin nézőpont következetes érvényesítésével a magyar olvasó számára is új szempontokat kínál Hodinka életművének értelmezéséhez.

Az évforduló alkalmából megjelent kötet méltó tisztelgés Hodinka Antal emléke előtt, amely a kárpáti ruszinok és a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye történetével, a magyar–szláv kapcsolatok és a magyar szlavisztika történetével foglalkozó szakemberek, a témakör iránt érdeklődő egyetemi hallgatók, valamint a kárpátaljai és magyarországi ruszin közösségek iránt érdeklődő laikus olvasók figyelmére is joggal tarthat számot.

Gazdag Vilmos – Bárány Erzsébet

Szabó Gergely: Nyelvi piknik. Esszék nyelvről és társadalomról. Budapest, Szépirodalmi Figyelő Alapítvány, 2025, 236 p.

A közösségimédia-használat során szerzett egyik vegyes érzelmeket keltő benyomásunk, hogy az online térben mindenkinek van véleménye, és azt senki sem szégyelli leírni (legyen az bármilyen is). A *Nyelvi piknik* szellemisége erre az emberi gyarlóságunkra épít, de azt teljesen más nézőpontból közelíti meg: bizalmat szavaz és szakértelemmel ruház fel. A címadó *nyelvi piknik* azt a szemléletmódot tükrözi, amely a teljes kötetet áthatja: hogy tudniillik a saját életéből kiindulva mindenki bír releváns tapasztalatokkal, amelyek megosztásra és megvitatásra érdemesek (a *nyelvi piknik* ezen kívül